

VĚDA A VYSOKOŠKOLSKÝ VZDĚLÁVACÍ SYSTÉM VE VZTAHU K PROMĚNÁM HOSPODÁŘSKÉHO MECHANISMU V ČESKOSLOVENSKU (ČESKÉ REPUBLICE) OD ROKU 1945 DO SOUČASNOSTI

PAVEL URBÁŠEK

SCIENCE AND THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN RELATION TO CHANGES IN THE ECONOMIC MECHANISM IN CZECHOSLOVAKIA (CZECH REPUBLIC) SINCE 1945

The aim of this article is to outline the relation between the system of higher education and so-called ‘science and research base’ on the one hand and changes in existing economic mechanism on the other hand in Czechoslovakia in 1945–1989. Post-1989 changes in this relation are also briefly addressed.

Key words: Czechoslovakia – 1945–1989 – system of higher education – science – economic mechanism

Každý vzdělávací systém v určité zemi sestává z několika funkcí, přičemž nejdůležitější funkcí je úloha profesionalizační neboli kvalifikační – tedy funkce související s přípravou jedince na výkon určitého povolání. Profesionalizační funkce diferencuje v zásadě školský systém do jednotlivých elementárních vzdělanostních stupňů (školství primární, sekundární a terciární) ve směru vertikálním a v rámci těchto stupňů ve směru horizontálním stanoví jednotlivé typy škol. Obsahem profesionalizační funkce je předávání informací společně s následnou klasifikací znalostí, na jejímž základě dochází k diferenciaci a selekci žáků, a to jak v rovině vertikální, tak v rovině horizontální. Zdůrazněme, že po roce 1948 se v československém školském systému hypertrofovala funkce výchovná, naplňovaná formativním působením na žáka a studenta, a to v duchu principů marxismu-leninismu.¹

Předložený příspěvek je koncipován chronologicky.² Jeho autor se tak pokouší hledat – a to v obecných konturách – vztah mezi dobově aktuálním hospodářským mechanismem v Československu, resp. jeho modifikací na jedné straně a proměnami vysokoškolského vzdělávacího systému na druhé straně, v souvislosti s realizací změn uvnitř tzv. vědecko-výzkumné základny.³

¹ Josef ALAN, *Společnost, vzdělání a jedinec. Kapitoly ze sociologie vzdělání*, Praha 1974, s. 190; Petr MATĚJŮ – Blanka ŘEHÁKOVÁ, *Úloha mentálních schopností a sociálního původu ve formování vzdělanostních aspirací*, Sociologický časopis 5, 1992, s. 613–635, zde s. 614; František SINGULE, *Vývojové trendy čs. školského systému v souvislosti s vývojem v zahraničí*, Praha 1984, s. 74–75.

² Tento příspěvek vznikl jako dílčí výstup výzkumného projektu Grantové agentury ČR *Systém, koncepce a charakter českého vysokého školství v období let 1945–1969* (reg. č. 409/09/1221).

³ Příspěvek je koncipován na základě autorova vystoupení na pracovním setkání historiků zabývajících se dějinami terciárního školství, které se uskutečnilo v říjnu 2011 v Olomouci pod názvem *Vysoké školy a společnost*. Proto se autor pokusil (v souladu s proponovanými záměry tohoto workshopu) v závěrečné části svého textu

Bezprostředně po ukončení 2. světové války byly znovuotevřené československé vysoké školy konfrontovány s enormním „hladem po vzdělání“, který vyplýval zejména z šestiletého násilného uzavření českých vysokoškolských učilišť nacistickými okupanty. Především tento obrovský zájem o vysokoškolské studium doprovázený snahou o decentralizaci vysokých škol mimo hlavní vysokoškolská centra – Prahu a Brno – vedl ke vzniku nových vysokých škol. Třetí univerzitou na území Čech, Moravy a Slezska se stala Univerzita Palackého v Olomouci, kterou zřídil v návaznosti na zdejší Františkovu univerzitu, zrušenou s výjimkou teologické fakulty v roce 1860, zákon z 21. února 1946. Ve městech soupeřících s Olomoucí o umístění univerzity – Hradci Králové a Plzni – pak vznikly v roce 1945 pouze pobočky Lékařské fakulty Univerzity Karlovy. V témže roce byla v Praze založena Vysoká škola politická a sociální, která představovala univerzitní vysokoškolské učiliště nového typu. Na konci roku 1945 byla zřízena pobočka této vysoké školy v Brně, přičemž samostatná Vysoká škola sociální se v moravské metropoli ustavila v roce 1947. Významně se také zvýšil počet uměleckých vysokých škol zřízením Akademie múzických umění v Praze (1945), Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze (1946) a Janáčkovy akademie múzických umění v Brně (1947). V roce 1945 se také uskutečnilo přeložení Vysoké školy báňské z Příbrami do Ostravy; do poválečných kvantitativních změn v síti vysokých škol spadá i zavedení čtyřleté výuky farmacie v Praze, Brně a Bratislavě, čímž bylo nahrazeno dosavadní dvouleté farmaceutické studium uskutečňované od května 1945 na Univerzitě Karlově v Praze a Masarykově univerzitě v Brně. Výrazným – a také nanejvýš kontroverzním zásahem do sítě poválečných vysokých škol – bylo zřízení pedagogických fakult při československých univerzitách. Tyto nové fakulty totiž poskytovaly vysokoškolské vzdělání učitelům všech stupňů a druhů škol (kromě škol vysokých); v přípravě středoškolských učitelů se ovšem předpokládala problematická „dělba práce“ mezi tradičními filozofickými a přírodovědeckými fakultami a nově zřizovanými fakultami pedagogickými.⁴

Vyvolala tyto pronikavé změny v poválečné organizační síti československých vysokých škol také nutková potřeba vysokoškolsky vzdělaných odborníků v osvobozeném státě? Reagovala vládní exekutiva na tyto potřeby promyšlenými zásahy v síti vysokých škol? Dosavadní interpretace poválečného vývoje vysokého školství tuto skutečnost do jisté míry připouštěly, a to zejména v oblasti lékařského studia. Nejnovější výzkum, který uskutečnil brněnský historik Jiří Pulec, však tuto tendenci vcelku jednoznačně popírá. Jiří Pulec totiž pokládá za rozhodující impuls k poválečnému vzniku nových vysokoškolských učilišť tlak zdola, tedy iniciativu vedenou ze strany regionálních politických a veřejných elit. Vládní exekutiva i příslušná expertní místa (Státní úřad plánovací) se k těmto výrazným iniciativám stavěly zdrženlivě. Státní úřad plánovací nebyl přesvědčen ani o nedostatku lékařů. Podle expertů tohoto pracoviště jen v roce 1946 promoval v Československu takový počet lékařů, který převýšil „výstupní kapacitu“ československých lékařských fakult z konce třicátých let šestkrát; za dané dynamiky v růstu absolventů československých lékařských fakult mělo mít Československo jen v roce 1950 přebytek více než 4000 lékařů.⁵

formulovat vztah ekonomické soustavy a vysokoškolského vzdělávacího systému v období po roce 1989, byť tato interpretace není (na rozdíl od přecházejícího období) podložena základním výzkumem.

⁴ Zákon č. 190/1948 Sb., ze dne 20. 7. 1948 o lékárnickém studiu; Zákon č. 100/1946 Sb., ze dne 9. 4. 1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty; Vládní nařízení č. 170/1946 Sb., kterým se vydává statut pedagogických fakult a určuje studijní doba učitelů. *Slovník veřejného práva československého V*, Brno 1948, s. 452.

⁵ Pavel URBAŠEK – Jiří PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012, s. 15–16.

Jiří Pulec také dokládá více méně živelný a zdola iniciovaný tlak na vznik nových vysokoškolských učilišť protichůdnou tendencí směřující k regulaci počtů vysokoškolských studentů, kterou významně podporovaly i vysoké školy. Tento trend legislativně vyjádřil návrh zákona o přijímání posluchačů na vysoké školy z počátku roku 1947, jež připravila poslanecká skupina sdružující poslance všech stran Národní fronty.⁶

Již v průběhu druhé poloviny čtyřicátých let se ukázalo, že kapacita vysokých škol univerzitního typu začíná ve své nabídce převyšovat počet zájemců o tento typ vysokoškolského studia; naproti tomu zájem o studium na československých technikách poněkud přesahoval deklarovanou kapacitu vysokých škol tohoto typu. Tyto na první pohled překvapivé skutečnosti vyplývají z živelnosti rozvoje československého vysokého školství ve druhé polovině čtyřicátých let. Zatímco univerzitní školství se pod regionálním tlakem od roku 1945 významně rozvíjelo, nebyla v letech 1945–1949 zřízena žádná technická vysoká škola a kapacita tohoto typu vysokých škol se naopak výrazně snížila zrušením německých technik v Praze a v Brně.

Možnou souvislost mezi záměry vládní exekutivy na budování jisté podoby hospodářské struktury a systémem terciárního vzdělávání spatřuje J. Pulec v projektu tzv. jednotné univerzity, slučující univerzitní i technické obory. Opírá se při tom o deklarované hospodářské záměry vládní exekutivy vzniklé po parlamentních volbách v roce 1946, která započala orientovat československé hospodářství na rozvoj těžkého průmyslu, a to za situace, kdy se zjevně začal projevovat nedostatek technické inteligence v národním hospodářství, přičemž stávající terciární školství nebylo schopno na poptávku v dostatečné míře reagovat. Je ale potřeba říci, že návrh ministerstva školství o jednotné vysoké škole z listopadu 1946 si rozhodně nekladl za cíl koncepčně propojit systém terciárního vzdělávání s uvažovaným směřováním československé ekonomiky. Školský rezort tak pouze usiloval o organizační sloučení vysokých škol v jednotlivých vysokoškolských centrech, a to zejména z důvodů ekonomických a provozních.⁷

V průběhu padesátých let v Československu dominoval tzv. centrálně direktivní hospodářský model, který se vytvářel ruku v ruce s rozsáhlou industrializací s dominancí tzv. těžké průmyslové struktury – Československo se stávalo „kovárnou“ střední Evropy. Tyto rozsáhlé strukturální změny vyžadovaly zejména dostatečné zdroje pracovních sil, přičemž kvalifikační stránka těchto pracovních sil se stala záležitostí druhořadou.

Ekonom Otakar Turek přitom poukázal na mocenskopolitické souvislosti existence direktivního hospodářského modelu, který se v Československu ustavil na počátku padesátých let.⁸ Podle O. Turka byl stávající ekonomický systém tvrdě řízen z centra. Jednotlivé ekonomické subjekty se tak administrativně podřizovaly tomuto centru a řídicí struktura vnucovala svoji vůli subalterním aktérům pomocí direktivních metod a dosazováním oddaných kádrů. Za této situace měly snahy o reformu ekonomického systému dvojí alternativu. Když se obsah ekonomické reformy marginalizoval, pak tato reforma nedokázala stávající direktivní model náležitě reformovat. Snahy o hlubší změny ekonomického systému se imanentně propojovaly s potřebou adekvátních společenskopolitických proměn, které ve

⁶ Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna, Ústavodárné Národní shromáždění Republiky československé 1946–1948, sněmovní tisk 466, návrh poslanců dr. Krajiny, dr. Chudoby, dr. Bělehrádka, Daxnera a druhů na vydání zákona o přijímání posluchačů na vysoké školy z 19. 3. 1947.

⁷ P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 49–59.

⁸ Otakar TUREK, *Šikova reforma po čtyřiceti letech*, Listy 2008, č. 4, s. 18.

větší či menší míře započaly erodovat samy bazální pilíře komunistického režimu. Politika i ekonomika předlistopadového režimu se tak bezvýchodně pohybovala v jisté pomyslné „kvadratuře kruhu“, v níž entita ekonomická i politická nemohla „překročit svůj stín“. Není sporu o tom, že tento nanejvýš strnulý mechanismus narušil v Československu v letech 1948–1989 pokus o společenskopolitické reformy druhé poloviny šedesátých let.

Také československé terciární školství prošlo po roce 1948 hlubokými změnami. Z našeho úhlu pohledu je především důležité, že pěstování základního výzkumu přešlo na Československou akademii věd a současně na vysokých školách hypertrofovala jejich edukační funkce, resp. úkol vysokoškolské přípravy a výchovy nové, socialistické inteligence.

Rada změn v organizaci vysokých škol v průběhu padesátých let akcentovala proměny struktury československého hospodářství. Také rozvoj vysokoškolského studia při zaměstnání vycházel vstříc ekonomickým potřebám. V průběhu padesátých let vzniklo šest zcela nových vysokých technických škol v českých zemích a dvě takové školy na Slovensku. Strmý rozvoj technických škol v průběhu padesátých let změnil poměr počtů posluchačů technického a univerzitního studia. Tento poměr se vyrovnal v polovině padesátých let, v následujících letech již počet studujících na technických vysokých školách převýšil počet univerzitních posluchačů. Nanejvýš komplikovaný a rozporuplný vývoj univerzitního školství v uvedeném období také vcelku přesvědčivě poukazuje na snahu mocenského centra budovat československý systém terciárního vzdělání v souladu s momentálně deklarovanými ekonomickými cíli. Vždyť dvě ze tří českých univerzit (Masarykova univerzita v Brně a Univerzita Palackého v Olomouci) se potýkaly s nejrůznějšími reorganizacemi a organizačními restrikcemi, přičemž olomoucké univerzitě – tvořené v letech 1953–1958 pouze lékařskou fakultou – hrozil dokonce zánik.⁹

Jiné změny v organizaci vysokých škol souvisely spíše s masovou institucionalizací pracovního postavení inteligence po roce 1948. Tento aspekt představovaly také změny v organizaci učitelského studia, které ale současně negativně zasáhly československé univerzity. V roce 1953 došlo k nahrazení univerzitních pedagogických fakult samostatnými vysokoškolskými institucemi – vysokými a vyššími pedagogickými školami, jež na sklonku padesátých let nahradila široká síť pedagogických institutů.

Úvahám o stupňující se roli vzdělání a jeho vlivu na ekonomický vývoj bránila jak podstata ekonomického mechanismu i podoba strukturálních změn odehrávajících se v československém hospodářství, tak existující ideologicko-politické paradigma, zařadivší oblast vzdělání do tzv. společenské nadstavby. Základním mechanismem propojení vysokých škol a hospodářské sféry se stal národohospodářský plán, který stanovil výkon vysokých škol a poté umístil absolventy v oborové struktuře a počtech stanovených tímto plánem na jednotlivá pracoviště. Elementárním prostředkem k realizaci národohospodářského plánu v oblasti terciárního školství se stal systém směrných čísel, který distribuoval plánované počty vysokoškolských odborníků na jednotlivé vysokoškolské obory. Vysoké školy naplňovaly tato směrná čísla prostřednictvím přijímacího řízení; po absolutoriu vysoké školy následovalo rozmisťovací řízení, které alokovalo absolventy podle plánem určených požadavků na jednotlivá pracoviště. Samostatným problémem – velmi aktuálním až do konce šedesátých let – bylo náležitě efektivní využití absolventů vysokých škol v praxi. Bez ohledu na soustavu příslušných kvalifikačních katalogů, které vznikly v polovině padesátých let, totiž bylo

⁹ P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 203–205.

snadné substituovat vysokoškolské vzdělání poměrně krátkou praxí, a zastávat tak pracovní pozice formálně vyžadující vysokoškolskou kvalifikaci bez této kvalifikace.

V průběhu padesátých let se dynamicky vytvářela tzv. vědeckovýzkumná základna (ten-to termín se začal užívat včetně jeho kodifikace až na počátku šedesátých let) sestávající jednak z vysokých škol, jednak z Československé, resp. Slovenské akademie věd zabývajících se základním (dobově řečeno badatelským) výzkumem; již jsme uvedli, že v tomto výzkumu jednoznačně dominovala akademie věd. Aplikovaný výzkum se soustředil v pracovištích zřizovaných jednotlivými ústředními rezorty, nebo jejich tzv. středním řídicím stupněm, resp. přímo jednotlivými podniky. Na přelomu padesátých a šedesátých let se tak ustavila mohutná vědeckovýzkumná základna, štedře financovaná (cca 4 % HDP) státem a podnikovými fondy. Vybudovaná vědecká základna byla silně autarkní a mezinárodně izolovaná nejen od Západu, ale také od ostatních zemí tzv. socialistického tábora. Podíl aplikovaného výzkumu činil přibližně 90 %, zbytek připadl na elementární výzkum; tento podíl se v zásadě nezměnil až do roku 1989.¹⁰

Inovativnímu působení výzkumu na hospodářskou produkci spolehlivě bránil centrálně direktivní mechanismus. V zásadě daný ekonomický mechanismus vylučoval vliv vědy a výzkumu na inovaci výrobní produkce. Ekonomický model totiž vyžadoval plnění plánu vyjádřeného pomocí kvantitativních ukazatelů; případná výrobová inovace ve strnulém systému sešněrovaném plánem vypracovaným pomocí neobyčejně složité bilanční metody ohrožovala plnění plánovaných ukazatelů. Zjednodušeně řečeno: československá vědeckovýzkumná základna, charakterizovaná určující převahou aplikovaného výzkumu, do značné míry „mlela naprázdno“, protože hospodářská sféra vytvářela jen minimální impulsy k inovativnímu působení vědy na ekonomiku.

Posuňme se ve výkladu na přelom padesátých a šedesátých let. Zhruba v tomto období se mocenské centrum pokusilo implementovat hospodářskou reformu personifikovanou osobou Kurta Rozsypala, náměstka předsedy Státního plánovacího úřadu. Velmi zjednodušeně řečeno, Rozsypalova reforma se pokusila orientovat plánování především na dlouhodobé a střednědobé cíle, decentralizovat ústřední řízení a implementovat do hospodářského mechanismu prvky tzv. hmotné zainteresovanosti.¹¹ Zdá se, že tento pokus o ekonomickou reformu koreloval i s pokusem o reformu vysokoškolského vzdělávání, která se odehrála přibližně ve stejném období. Tato vysokoškolská reforma sestávala z několika fází.

Především se uskutečnila tři mohutná opatření v organizaci vysokých škol. Tyto změny v organizační síti terciárního školství nesporně reagovaly na překotné přeměny z minulého období a do jisté míry organizační síť vysokých škol stabilizovaly. V tomto směru můžeme pokládat za krok vpřed i další změnu učitelské vysokoškolské přípravy – výuka učitelů primárního školství přešla na nově konstituované vysokoškolské instituce (pedagogické instituty) a příprava učitelů sekundárního školství se vrátila na univerzity.¹²

¹⁰ František BRABEC, *Vědeckovýzkumná a vývojová základna v ČSSR*, Nová mysl 1962, č. 12, s. 1312–1322; Jaroslav ČESKA, *K otázkám odvětvové struktury vědeckovýzkumné a vývojové základny ČSSR*, Statistika 1964, č. 7, s. 300–305; Alojz PRACHAR – Jiří ŠPIČÁK, *Vědeckotechnický rozvoj v ČSSR*, Bratislava 1973, s. 105–107; Maria VAŠÁKOVÁ a kol., *Analýza vývoje československé výzkumné a vývojové základny od roku 1950 a možnosti využití dosavadních poznatků*, Praha 1983, s. 13–15.

¹¹ Zdislav ŠULC, *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*, Brno 1998, s. 25–27.

¹² P. URBÁŠEK – J. PULEK a kol., *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003, s. 187.

Další fází vysokoškolské reformy bylo úzké propojení školy s praxí doprovázené zaváděním tzv. výrobní práce. Toto úsilí vyvrcholilo v roce 1963 neúspěšným pokusem o vytvoření experimentálních vysokoškolských pracovišť typu „fakulta-závod“ v místech s vysokou koncentrací průmyslových aktivit. Je potřeba si uvědomit, že prvotní ministerské návrhy nesměřovaly pouze k zavádění výrobní práce, ale současně výrazně usilovaly o bezprecedentní proměnu samého vysokoškolského studia.

Budeme demonstrovat tyto snahy na návrhu transformace studia na Vysoké škole strojní a elektronické v Plzni směřujícího ke kýžené „dokonalosti“ ve smyslu spojení vysokoškolského studia s výrobní praxí. Přijatý posluchač této školy byl současně přijat do zaměstnaneckého poměru ve strojírenském podniku. Zde v průběhu dvou let získal základní dělnickou kvalifikaci, když současně absolvoval „udržovací“ studijní kurs v rozsahu 12 hodin týdně. Poté následovalo řádné dvouleté vysokoškolské studium, přičemž student – podle vlastního rozhodnutí – mohl i nadále vykonávat svoji (v předcházejícím období získanou) dělnickou kvalifikaci. Když student takto dokončil čtyři ročníky studia, pokračoval ve studiu pátého ročníku spočívajícího v tzv. počáteční inženýrské praxi spojené s dálkovou či večerní formou studia. Nakonec posluchači k plnohodnotnému absolutoriu chyběly pouze závěrečné zkoušky a diplomní úkol, k jehož vyřešení mu zaměstnavatel poskytl dvouměsíční pracovní volno.¹³

Dalším prvkem vysokoškolské reformy z přelomu padesátých a šedesátých let se stal pokus o resuscitaci vysokoškolské vědy a výzkumu. Toto oživení souviselo se změnami v ústředních řídicích orgánech československé vědy. V roce 1962 vznikla Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky jako vládní ústřední orgán pro řízení, plánování, koordinaci a financování rozvoje vědy a techniky. Díky novému zákonu o ČSAV z roku 1963 se tak ustavily dvě více méně paralelní řídicí struktury, které jen velmi nedostatečně akcentovaly existenci základního a aplikovaného výzkumu společně s relativně samostatným a z pohledu edukace specifickým výzkumem realizovaným na vysokých školách. Pokus o přesnější vymezení obsahu a řídicích struktur československé vědy v první polovině šedesátých let vyvrcholil v roce 1963, kdy došlo k přijetí zákona o jednotné soustavě vědeckovýzkumných a vývojových pracovišť. Právě tato legislativní norma kodifikovala i termín „vědeckovýzkumná základna“, do níž byly zahrnuty i vysoké školy.¹⁴

Z pohledu mocenského centra se vysokoškolská věda a výzkum na sklonku padesátých let jeví jako samoučelná a nekontrolovaná autarkie sloužící takřka výhradně k získání příslušné vědecké a vědeckopedagogické titulatury; současně se ale oceňovala úloha vysokých škol – a tedy i vliv vědecké činnosti – při přípravě nové vědecké generace. Příčina nedostatečných výkonů vysokoškolské vědy tkvěla v jejich dlouhodobě zanedbaných materiálních i organizačních podmínkách, vyvolaných rozsáhlým přesunem základního výzkumu do ústavů Československé akademie věd i hypertrofovaným důrazem na plnění výukových povinností. Tyto skutečnosti víceméně reflektovaly i nejvyšší politické a státní orgány.

¹³ Národní archiv, f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor, sv. 157, a. j. 243, příprava přestavby systému vysokoškolského vzdělávání v ČSR z 9. 12. 1958.

¹⁴ Zákon č. 53/1957 Sb., ze dne 31. 10. 1957, kterým se mění zákon o Československé akademii věd; Vládní nařízení č. 3/1959 Sb., ze dne 23. 1. 1959, o zřízení Státního výboru pro rozvoj techniky; Zákon č. 17/1962 Sb., ze dne 23. 2. 1962, o zřízení Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky; Zákon č. 54/1963 Sb., ze dne 9. 7. 1963, o Československé akademii věd; Zákon č. 55/1963 Sb., ze dne 9. 7. 1963, o jednotné soustavě vědeckovýzkumných a vývojových pracovišť (vědeckovýzkumné a vývojové základně). Martin FRANC, *Ivan Málék a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunista?*, Praha 2010, s. 170–175.

Impuls k resuscitaci vědy na vysokých školách vzešel z ÚV KSČ v polovině roku 1960 ve formě příslušného usnesení. Je potřeba zdůraznit, že nejvyšší politický orgán se domníval, že vysokoškolská věda se bude do značné míry orientovat na aplikovaný výzkum, přičemž kontury a funkce základního a aplikovaného výzkumu a jejich vzájemný vztah nebyly – jak už jsme uvedli – dostatečně formulovány. Ještě na sklonku padesátých let školský rezort učinil rozbor vědecké práce na VŠ a rozdělil stávající vysokoškolská pracoviště na pracoviště z hlediska pěstování vědy perspektivní a pracoviště méně perspektivní věnující se převážně edukační činnosti.

Poté ministerstvo školství a kultury vyvinulo poměrně výrazný nátlak na zvýšení účasti vědců z vysokoškolského prostředí na tzv. státních plánech vědy a výzkumu (průnik tematiky rezortních plánů se státními, ojedinělé zakládání společných pracovišť s ČSAV, větší počet pracovníků VŠ v nejrůznějších grémiích vědy a výzkumu, uzavírání dohod o spolupráci s ČSAV); tento nátlak s největší pravděpodobností byl částečně úspěšný.

Dalším opatřením se staly dodatečné personální a finanční pobídky, které se na vysokých školách měly realizovat do poloviny šedesátých let; tyto pobídky se ovšem uskutečnily ve výrazně omezeném rozsahu (méně než třetinovém) a v roce 1963 se úplně zrušily. Nejvýznamnější část těchto prostředků (cca dvě třetiny) směřovala na technické a lékařské obory, což svědčí o převažující snaze podpořit obory s aplikačním potenciálem.

Jakkoliv omezený pokus o resuscitaci vysokoškolské vědy na přelomu padesátých a šedesátých let ukázal, že i limitovaná snaha o změnu stávajícího ekonomického mechanismu je současně provázána úsilím o reformu vzdělávacího systému s důrazem na reformu terciárního školství, vědy a výzkumu jako inovativního zdroje pro ekonomickou sféru. Na přelomu padesátých a šedesátých let se také poprvé od vzniku Československé akademie věd soustředila pozornost mocenského centra na stav pěstování vědy a výzkumu na vysokých školách. Tuto pozornost nesporně deformoval nesmyslný ideologický koncept o propojení vysokých škol s praxí. Přesto se ale po delší době poukázalo na nevyužitý vědecký potenciál vysokých škol; současně se vyjevily krajně neutěšené podmínky československých terciárních učilišť pro pěstování vědy a výzkumu.

Výše uvedená teze o souvislosti mezi ekonomickou reformou a vzdělávacím systémem se plně projevila také ve druhé polovině šedesátých let. Na sklonku první poloviny šedesátých let došlo k formulaci základních principů ekonomické reformy ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV Otou Šikem a tato ekonomická koncepce v zásadě získala i politickou podporu. Jádrem tzv. Šikovy reformy spočívalo ve změně koordinačního mechanismu stávajícího ekonomického systému. Dosavadní ústřední roli centrálního plánu částečně přebíral cenový mechanismus, v němž prosperita podnikových subjektů závisela na zákaznické poptávce. V následujících letech postupovaly složité peripetie implementace Šikovy ekonomické reformy společně s postupným společenským uvolňováním, přičemž docházelo k oboustranné synergii přispívající ke štěpení stranického aktivu na příznivce a odpůrce reformních procesů.

Na počátku druhé poloviny šedesátých let došlo v československé marxistické teorii k podstatné změně ideologického paradigmatu o základně a nadstavbě, a to v československé konstrukci tzv. vědeckotechnické revoluce, kterou vypracoval ve svém bestselleru *Civilizace na rozcestí* mezioborový kolektiv vedený Radovanem Richtou. Autoři této futurologické vize tvrdili, že dochází k masové substituci lidské pracovní síly automatizovanou technologií. Tato náhrada tak vytváří prostor pro rozvoj tvůrčích lidských schopností, jež se koncentrují ve vědeckovýzkumné oblasti, a věda se tak stává bezprostřední výrobní silou.

Richtův autorský kolektiv se domníval, že pouze společenskoekonomická formace budující socialismus a komunismus může aplikovat vědeckotechnickou revoluci v plné šíři. V Richtově širokém pojetí vědeckotechnické revoluce se tak tento proces neomezoval pouze na oblast technických složek výrobního procesu. Změny ve výrobě – zásadním způsobem určené aplikací vědy – se stávaly prostředkem k radikálním společenským přeměnám charakterizovaným harmonizací dosavadní konfliktní dělby práce a postupným přechodem k beztrždní sociální struktuře, jejíž podstatou je vzájemný rozvoj člověka člověkem. Touto cestou se měly tvůrčí schopnosti lidského jedince ve společnosti všeobecně kultivovat, a to nejen v oblasti vědy, techniky a ekonomiky, ale také v kultuře, umění a v péči o člověka.

Autoři futurologického traktátu sice uznávali schopnost kapitalismu aplikovat prvky vědeckotechnické revoluce v omezeném prostoru a v její počáteční fázi, současně ale byli přesvědčeni, že kapitalismus představuje příliš úzkou základnu pro implementaci vědeckotechnické revoluce v její vrcholné podobě, kde rozpory vyvolané tímto procesem zákonitě přinesou řadu kolizních společenských situací přivádějících kapitalismus „na pokraj katastrofy“.¹⁵

Ve druhé polovině šedesátých let sledujeme další úsilí o reformu československého systému terciárního školství, a to společně s reformou oblasti vědy a výzkumu, přičemž nemůže být sporu o tom, že tato reforma se uskutečňovala jako pandán k Šikově ekonomické reformě. Nutnost reformy vysokého školství současně ale vyžadovalo řešení hluboké krize, v níž se ocitlo československé terciární školství v polovině šedesátých let.

V roce 1966 byl přijat nový vysokoškolský zákon vytvářející základní legislativní rámec pro reformní úsilí ve druhé polovině šedesátých let; dochází rovněž k další změně řídicí struktury československého výzkumu. V roce 1965 zanikla Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky a následně vzniká zřízením Státní komise pro techniku řídicí struktura aplikovaného výzkumu, jenž se tak oddělil od základního výzkumu. Zánik SKVT opětovně stanovil dominanci ČSAV v řídicí struktuře základního výzkumu, což vyvolalo nemalou a stupňující se animozitu vysokých škol vůči ČSAV, která se významně projevovala v diskuzích o budoucí podobě československých vysokých škol.

Sumarizujeme nejdůležitější opatření realizovaná v československém systému terciárního vzdělávání během druhé poloviny šedesátých let. Právě v tomto období mělo dojít k jisté stabilizaci československých vysokých škol, která hodlala systém terciárního vzdělávání náležitě připravit pro synergickou koexistenci s připravovanou ekonomickou reformou. Školský rezort započal uskutečňovat poměrně důrazný tlak na inovaci obsahu vysokoškolského vzdělání v jednotlivých oborech. Podstatou této inovace se stalo omezování rozbuječných studijních specializací, které nahrazovalo široce pojaté studium. Proponovaným výsledkem takto koncipovaného studia byl absolvent, jenž – díky svým širokým znalostem a poznatkům získaným v nově pojatém studiu – maximalizoval svoji adaptabilitu na budoucím trhu práce. Reakcí na perspektivní změny požadavků trhu práce se stala kodifikace postgraduálního vzdělávání pojatého jako specializační studium vytvářené na základě požadavků z praxe.

Stabilizace československých vysokých škol ve druhé polovině šedesátých let obsahovala i poměrně masivní příliv finančních prostředků, které posloužily jak k investiční výstavbě vysokoškolských objektů, tak ke zvýšení doposud silně zaostávajících platů

¹⁵ Radovan RICHTA, *Civilizace na rozcestí. Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*, Praha 1969, s. 25–28, 56–60.

vysokoškolských vědců a pedagogů. S postupnou implementací „nové soustavy řízení“ souvisele i povolné uvolňování dosavadního striktního pojetí směrných čísel a rozmíst'ovacího řízení absolventů vysokých škol.

V roce 1967 vypracovalo ministerstvo školství a kultury prognózu vývoje vysokých škol do roku 1985, která potvrdila pokračování systémových trendů druhé poloviny šedesátých let. Úsilí o konstrukci široce koncipovaného vysokoškolského studia ještě podporovala redukce středních odborných škol substituovaná preferencí středních všeobecně vzdělávacích škol, přeměněných v roce 1968 na čtyřletá gymnázia. Je také zřejmé, že od roku 1970 se měly vysoké školy soustředit zejména na zvýšení svého vědeckého potenciálu v oblasti základního výzkumu. V roce 1985 tak měla proponovaná vědecká kapacita vysokých škol dosahovat 45% podílu na celkovém rozsahu základního výzkumu; vysoké školy se tímto podílem přibližovaly Československé akademii věd. Ambiciózním cílům vývoje vysokých škol do poloviny osmdesátých let odpovídala i pokračující mohutná alokace finančních prostředků, která se koncentrovala jak v investiční výstavbě, tak v podpoře vysokoškolské vědy a výzkumu, včetně dynamického nárůstu vědeckých pracovníků.¹⁶

Na počátku sedmdesátých let Československo obnovilo centrálně direktivní model ekonomiky. V první polovině sedmdesátých let přinesla direktivně řízená ekonomika nemalou hospodářskou expanzi, která podporovala růst životní úrovně a přispěla i k obratu v populačním vývoji. To vše významnou měrou napomohlo na počátku tzv. normalizace ke všeobecnému společenskému uklidnění i k většinové akceptaci tzv. reálného socialismu. Hospodářskopolitické a sociální úspěchy první poloviny sedmdesátých let ovšem oddálily nutné změny zastaralé odvětvové struktury národního hospodářství, jež vyžadovala vysoký podíl pracovníků v dělnických profesích a podstatně nižší podíl zaměstnanců s vysokou kvalifikační úrovní. Snahy o další růst československé centrálně direktivní ekonomiky v intencích první poloviny sedmdesátých let nutně zvyšovaly plánované nároky na příslušně kvalifikované pracovní síly. Potřebné přírůstky pracovních sil však silně omezovala regresivní realita demografického vývoje z šedesátých let.

Ústředním bodem reformy československé školské soustavy z poloviny sedmdesátých let se proto stalo snížení délky základní školní docházky z devíti na osm let, které přineslo v nadcházejícím období národnímu hospodářství kolem 230 tisíc nových pracovních míst. Existující odvětvové hospodářské struktury, vyznačující se převahou těžkého průmyslu, vycházela vstříc reforma sekundárního školství, orientujícího se především na přípravu pracovníků v dělnických profesích. Připravovaná reforma také mocenskému centru konvenovala z ideologických hledisek, protože kladla důraz především na zvyšování kvalifikace budoucích příslušníků dělnické třídy, kteří z pohledu normalizační ideologie tvořili hlavní oporu stávajícího režimu. Školská reforma z poloviny sedmdesátých let tak systémově učinila určující vzdělanostní metou reálného socialismu učňovské a středoškolské vzdělání, a to ještě v modifikované utilitární podobě směřující k maximalizaci využití absolventů středních škol pro výkon náročných povolání dělnického typu.

Terciární školství se zejména unifikovalo a centralizovalo. Jeho další rozvoj se měl uskutečnit pouze pod přísnou kuratelou mocenského centra, jež hodlalo minimalizovat jakékoliv náznaky rizik adekvátních vývoji ve druhé polovině šedesátých let mohutnou centrální ingerencí do všech oblastí existence vysokých škol.

¹⁶ P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 316–322.

Pokusy o resuscitaci vysokoškolské vědy a výzkumu z druhé poloviny šedesátých let se zastavily. Autor tohoto příspěvku se domnívá, že vědecká degradace v letech tzv. normalizace hypertrofovala, a to zejména v průběhu sedmdesátých a na počátku osmdesátých let. V normalizačním období existovaly dvě základní příčiny poklesu vědecké váhy terciárního školství. Mocenské centrum na počátku tzv. normalizace jednoznačně akcentovalo na vysokých školách výchovně vzdělávací funkci (doprovázenou funkcí ideologicko-indoktrinační) před jejich vědeckovýzkumným rozměrem. Druhá příčina postupující degradace vysokoškolské vědy v letech 1969–1989 tkvěla v personálních čistkách z počátku sedmdesátých let, které do značné míry až do konce roku 1989 umrtvily nemalou část vědeckovýzkumné kapacity vysokých škol.

Federalizace Československa¹⁷ opětovně změnila ústřední orgány pro řízení a koordinaci aplikovaného výzkumu. Na národní úrovni se této problematice věnovala nově vzniklá ministerstva výstavby a techniky. Jejich federálním protějškem byl nejprve Federální výbor pro technický a investiční rozvoj a od roku 1971 federální ministerstvo pro technický a investiční rozvoj. V tomtéž roce se na úrovni federální vlády zřídil Vládní výbor pro vědu a techniku jako iniciativní, poradní a koordinační orgán pro otázky vědecké a technické politiky. Další změna v oblasti řízení aplikovaného výzkumu se uskutečnila v roce 1983 v souvislosti s ostrou kritikou úrovně vědeckotechnických inovací v podmínkách československého hospodářství. V tomto roce zaniklo federální ministerstvo pro technický a investiční rozvoj i Vládní výbor pro vědu a techniku, které nahradila Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj ČSSR v čele s místopředsedou vlády.

Opakující se proměny řídicí struktury aplikované vědy poukazují na klopotnou snahu mocenského centra nahrazovat přirozené ekonomické stimulační mechanismy byrokratickými strukturami, a to bez reálného vlivu na propojení vědy s hospodářskými subjekty v inovativním slova smyslu. Rozhodující řídicí složku základního výzkumu představovala Československá akademie, když mocenské centrum na počátku tzv. normalizace odmítlo předcházející úsilí o výraznější podíl vysokých škol na základním výzkumu.

Československá vědeckovýzkumná základna – měřeno kvantitativními ukazateli – v letech tzv. normalizace dále prudce rostla. V polovině osmdesátých let pracovalo ve vědeckých institucích kolem 185 000 zaměstnanců; díky těmto počtům zaujalo Československo jedno z předních míst na světě vůbec. Tato kolosální čísla však zcela ztrácejí svoji relevanci při pohledu na strukturu pracovníků vědy a výzkumu podle konkrétního pracovního zařazení. Skutečný tvůrčí potenciál československé vědy vyjádřený počtem vědeckých a vědeckotechnických pracovníků se pohyboval jen kolem 11 % z celkového počtu zaměstnanců v oblasti vědy a výzkumu.

Obnovení centrálně direktivního hospodářského modelu na počátku tzv. normalizace opětovně spolehlivě odstranilo motivační prostor pro realizaci výsledků aplikovaného výzkumu a vývoje v konkrétní praxi jednotlivých hospodářských subjektů.

Zatímco tuto zásadní systémovou překážku pro realizaci výsledků aplikovaného výzkumu v praxi dokázalo mocenské centrum v roce 1983 částečně expertně identifikovat, problematika základního výzkumu a jeho vztahu k výzkumu aplikovanému zůstávala zcela

¹⁷ Federalizace Československa se uskutečnila počínaje 1. lednem 1969, kdy se doposud unitární Československá socialistická republika (ČSSR) stala federací dvou národních států, České socialistické republiky (ČSR) a Slovenské socialistické republiky (SSR).

mimo pozornost decizních orgánů. Mezinárodní izolace domácího základního výzkumu znemožňovala tolik potřebnou konfrontaci československé vědy s vyspělým vědeckým světem, čímž se vytrácel jeho přirozený kvalitativní indikátor. V nepřehledné institucionální, organizační a řídicí změti československé vědy a výzkumu se navíc přerušila nutná vazba mezi základním výzkumem a jeho aplikovaným protějškem. Aplikovaný výzkum se touto izolací přeměnil v pouhou strnulou předvýrobní etapu, která v hospodářské praxi většinou jen předstírala svůj vliv na výrobovou a technologickou inovaci. Naproti tomu základní výzkum přestal působit jako nepominutelný zdroj konkrétních modernizací a inovací, a ztrácel navíc potřebné povědomí o ekonomických a sociálních vazbách výsledků své práce.

I v představbových konceptech o budoucím rozvoji českého vysokého školství, které vznikaly v předvečer sametové revoluce, opětovně zůstala vysokoškolská věda a výzkum pouze na „druhé koleji“. Tyto prognostické představy totiž výrazně akcentovaly kvantitativní stránku rozvoje vysokého školství vyjádřenou růstem počtů studentů, a to pod tlakem poptávky po vysokoškolském studiu ze strany dospívajících ročníků počatých v období populační exploze sedmdesátých let.¹⁸

Po roce 1989 byl československý, resp. český vzdělávací systém konfrontován s enormní poptávkou po vysokoškolském vzdělání. Na počátku devadesátých let vstoupili do produktivního věku „baby boomers“ ze sedmdesátých a osmdesátých let minulého století, přičemž relativně příznivý demografický vývoj ovlivňoval terciární školství až do konce prvního decénia dvacátého prvního století. V průběhu devadesátých let takřka neregulovaně rostla síť sekundárních a terciárních škol; rozvíjející se tržní ekonomika poměrně snadno dokázala absorbovat přírůstky jejich absolventů, protože bylo nutné saturovat kvalifikovanými pracovními silami ty ekonomické sektory, které se před rokem 1989 rozvíjely pouze nedostatečně (oblast soukromých a veřejných služeb).

Rozvoj a náležitou diferenciaci vysokoškolského vzdělání mělo podpořit i víceúrovňové vysokoškolské vzdělání, které rozdělilo vysokoškolské studium na bakalářský, magisterský a doktorský stupeň. Bez ohledu na skutečnost, že kvantitativní vývoj vysokých škol – zejména v devadesátých letech minulého století – narážel na ekonomické limity veřejných rozpočtů, podpořily v zásadě tento dynamický růst terciárního vzdělávání i politické reprezentace, které pokládaly příslušnou vzdělanostní úroveň za nezbytný prvek probíhající restrukturalizace české ekonomiky a růstu její konkurenceschopnosti v globalizujícím se světě. Je ale skutečností, že stupňující se kvantitativní dynamika terciárního školství současně výrazně podlamovala kvalitativní ukazatele vysokoškolského vzdělávání. Je také nesporné, že v nebývale rostoucí síti vysokých škol se budovaly zejména humanitní obory, těšící se výraznému zájmu ze strany uchazečů o vysokoškolské vzdělání.

Varovné signály o „přehřátí“ kvantitativního růstu vysokoškolského vzdělání se objevily již na počátku tohoto století. Tyto signály se ovšem rozplynuly díky výraznému ekonomickému růstu, který – snad poprvé od roku 1989 – významně saturoval i dlouhodobě podfinancované rozpočty českých vysokých škol.

Hluboké problémy českého terciárního školství, resp. české vzdělanostní soustavy jako celku vyvřely s příchodem hospodářské krize v roce 2008, kdy současně na vysoké školy dopadl demografický regres z počátku 90. let minulého století. Na sklonku prvního decénia

¹⁸ Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*, Olomouc 2008, s. 106–130 a 168–177.

21. století vznikl v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy závažný strategický dokument s názvem *Bílá kniha terciárního vzdělávání*, který stanovil ústřední rámec a hlavní cíle nadcházejícího směřování terciárního školství v České republice, přičemž nabízel i jisté nástroje směřující k realizaci těchto záměrů. Tzv. bílá kniha nesporně významně deklarovala snahu o takovou reformu vysokých škol, která by podpořila ekonomické směřování České republiky „k vyšší konkurenceschopnosti, trvale udržitelnému rozvoji, růstu inovačního potenciálu a současně akcentovaly sociální, kulturní a historické hodnoty“.¹⁹ Strategický rámec uvažovaných změn v segmentu vysokého školství vycházel zejména ze zvýšené úlohy tzv. externích aktérů jak při koncipování vysokoškolské politiky, tak při řízení individuálních vysokoškolských organizmů; dokument dále kladl důraz na proces diverzifikace stávající sítě vysokých škol spojený se vznikem elitních „výzkumných“ univerzit (resp. fakult) a na zavedení tzv. odloženého školného. Bílá kniha terciárního vzdělávání (kterou s jistými výhradami podporovalo široké politické spektrum včetně opozičních stran) se měla stát podkladem pro přípravu nové vysokoškolské legislativy.²⁰

Politické turbulence vyvolané pádem vládní exekutivy vedené Mirkem Topolánkem v březnu 2009 však diskuzi o reformě českého vysokého školství přerušily. Nemálo problematický pokus dalšího ministra školství Josefa Dobeše pokračovat v reformních krocích v intencích projektovaných v tzv. bílé knize ztroskotal na ostrém nesouhlasu akademických obcí českých vysokých škol.

Co říci závěrem k vývoji vysokých škol po roce 1989? České vysoké školy dokázaly se ctí od roku 1990 do současnosti jak absorbovat vysoké počty zájemců o vysokoškolské studium, tak obnovit relevantní vědeckovýzkumnou činnost, a to i v ohledu mezinárodním. Nemůže být sporu o tom, že problémy spojené zejména s tzv. masizací vysokých škol kulminují a je potřeba je řešit. Současně je ale evidentní, že vývoj českého terciárního školství se od roku 1989 odehrával za permanentního finančního podhodnocení tohoto segmentu vzdělávacího systému. Vládnoucí politické reprezentace tak zaujímají k terciárním školám nemálo rozporuplné postoje. Na straně jedné mnohdy halasně kritizují vysoké školství za nedostatečnou konkurenceschopnost v mezinárodním prostředí, na straně druhé ale alokují do vysokého školství nepoměrně menší relativní částky než země, s nimiž se hodláme srovnávat. Snaha oddělit „zrno od plev“ podporou kvalitních vysokoškolských učilišť se rozpadá v důsledku celkového poklesu finančních prostředků určených vysokým školám. České vysoké školy tak opětovně stojí na pomyslné křižovatce, přičemž kontury jejich dalšího směřování jsou značně nejasné. Přitom se objevují varovné signály o zaostávání české vzdělávací soustavy jako celku. V roce 2010 publikované údaje o úrovni a vývoji tzv. kognitivních dovedností (kompetencí) žáků českých primárních škol poskytují více než alarmující údaje o poklesu těchto parametrických ukazatelů v mezinárodní komparaci zemí sdružených v rámci Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD).

Podle autorů studie *Dopad vzdělanosti na dlouhodobý hospodářský růst a deficity důchodového systému* dochází k zahájení reformních procesů uvnitř vzdělávacích soustav mimo jiné z důvodu hospodářské či politické krize nebo změnou politické garnitury. Těmito předpoklady k reformním snahám Česká republika nesporně disponuje. Hospodářská krize

¹⁹ *Bílá kniha terciárního vzdělávání. Výchozí dokument pro přípravu reformy terciárního vzdělávání v ČR*, dostupné z <http://www.msmt.cz/reforma-terciarniho-vzdelavani/bila-kniha> (ověřeno 20. 6. 2012).

²⁰ Tamtéž.

z roku 2008 přerůstá v dlouhodobější stagnaci, přičemž vládní exekutivu vytváří politické subjekty s významným reformním mandátem. Přesto je budoucí směřování české vzdělanostní soustavy více než nejisté.²¹

PAVEL URBÁŠEK

Die Wissenschaft und das System der Hochschulbildung im Verhältnis zu den Veränderungen des Wirtschaftsmechanismus in der Tschechoslowakei (Tschechischen Republik) seit 1945 bis zur Gegenwart

ZUSAMMENFASSUNG

Verf. schildert in generellen Umrissen die Beziehung des Hochschulbildungssystems und der sogenannten wissenschaftlichen Grundlagenforschung zu dem in der Tschechoslowakei der Jahre 1945–1989 bestehenden Wirtschaftsmechanismus (und seinen Veränderungen); abschließend werden Betrachtungen zu dieser Beziehung nach 1989 angestellt.

Die Entstehung neuer Hochschulinstitutionen in der zweiten Hälfte der 1940er Jahre übte einen Druck auf die intellektuellen und politischen Eliten in den Regionen aus. Die dezisive Entscheidungsebene nahm diese Initiative mit Befangenheit auf und war eher bestrebt, den ungewöhnlichen Zustrom der Hochschulstudenten zu regulieren.

Im Laufe der 1950er Jahre kam es zu einer gewaltigen Industrialisierung der Tschechoslowakei, wobei der Nachdruck auf den Aufbau der Schwerindustrie gelegt wurde. Das sogenannte zentral-dirigistische Modell sowie das bestehende ideologische Paradigma schlossen ein innovatives Einwirken der Ergebnisse von Wissenschaft und Forschung auf das Wirtschaftsmodell aus. In Übereinstimmung mit den jeweils vorherrschenden wirtschaftlichen Bedürfnissen nahm die Zahl technischer Hochschulen zu, und zwar auf Kosten einer Entfaltung des universitären Hochschulwesens. Grundlagenforschung wurde jetzt eine Angelegenheit der neu entstandenen Tschechoslowakischen bzw. Slowakischen Akademie der Wissenschaften, und allmählich entstanden Plattformen der wissenschaftlichen Grundlagenforschung, die durch die Dominanz der angewandten Forschung charakterisiert waren.

Als Reaktion auf die wirtschaftlichen Probleme Anfang der 1960er Jahre kam es zur Formulierung einer Reform der tschechoslowakischen Wirtschaft, die nach einer Einführung begrenzter Marktmechanismen strebte. In der zweiten Hälfte der 1960er Jahre begann man mit der Reform des tertiären Bildungssystems, die auf dem Gebiet von Schule und Wissenschaft an die Wirtschaftsreform anknüpfte. Gleichzeitig damit ließ das Machtzentrum den Einfluss von Wissenschaft und Forschung auf die Wirtschaft zu; marxistische Theoretiker stellten damals eine tschechoslowakische Theorie über das Wirken der wissenschaftlich-technischen Revolution auf.

Nach der Niederschlagung des Prager Frühlings erneuerte die Tschechoslowakei den zentral-dirigistischen Wirtschaftsmechanismus. Die Implementierung dieses Systems in der ersten Hälfte der 1970er Jahre zeitigte relative wirtschaftliche Erfolge, die es dem Machtzentrum ermöglichte, eine Reihe sozialer Maßnahmen zu treffen, welche zur Hebung des Lebensstandards führten. Der bestehende Wirtschaftsmechanismus, der von der sog. schweren Struktur ausging, erforderte jedoch einen Zuwachs an Arbeitskräften, der sich angesichts der vorausgegangenen rückläufigen Bevölkerungsentwicklung in der Tschechoslowakei nicht einstellte. Deshalb setzte sich das normalisierte Machtzentrum – und zwar ab Mitte der 1970er Jahre – die sekundäre Bildung zum Ziel des tschechoslowakischen Bildungssystems, die zur Vorbereitung qualifizierter Arbeiter diente und breite Unterstützung fand. Infolge der Erneuerung des zentral-dirigistischen Wirtschaftssystems ging die innovative Funktion von Wissenschaft und Forschung erneut verloren, und zwar ungeachtet der Tatsache, dass die wissenschaftliche Forschungsplattform (vor allem die Organisation der angewandten Forschung) in der Tschechoslowakei mächtig angewachsen war.

Nach 1989 stieg die Zahl der Hochschüler jäh an, ebenso die Zahl der Hochschulinstitutionen, welche versuchten, das in den starken Bevölkerungsjahrgängen der 1970er und 1980er Jahre bestehende Interesse an einem

²¹ Daniel MÜNICH – Peter ONDKO – Jan STRAKA, *Dopad vzdělanosti na dlouhodobý hospodářský růst a deficit duchodového systému*, IDEA CERGE EI, Studie 2, 2012, s. 6 a 27, dostupné z http://idea.cerge-ei.cz/documents/Studie_2012_02_Vzdelanost.pdf (ověřeno 20. 6. 2012).

Hochschulstudium zu absorbieren. Das quantitative Ausmaß des tschechischen Hochschulwesens (mit einem Übermaß an gesellschaftswissenschaftlichen Fächern) stellt derzeit eines der Hauptprobleme des tertiären Bildungssystems dar. Gleichzeitig ist aber das tschechische tertiäre Schulwesen langfristig unterfinanziert, was Reformen unmöglich macht, die um qualitative Änderungen und eine Differenzierung des tschechischen Hochschulwesens bemüht wären.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter